

# Jagets förfall och förverkliganden

*Framställningen av åldrandet i Merete Mazzarellas författarskap*

I DEN ARTIKEL SOM FÖLJER undersöker jag hur frågor om åldrande och ålderdom har utvecklats och fördjupats under de fyrtio första åren av Merete Mazzarellas författarskap, från debuten 1979 med *Först sålde de pianot*, fram till *Den försiktiga resenären* 2019.<sup>1</sup> Utgångspunkten är att en brytpunkt inträffar med *Hem från festen* (1992), ett verk där moderns sjukdomstid och död behandlas.<sup>2</sup> I artikeln utforskas hur framställningen av åldrandet och den äldre människan förändras över tid i Mazzarellas författarskap, och hur denna förändring hänger samman med en skiftning i synen på det egna jaget. Forskningsfältet kritiska åldersstudier bildar det teoretiska ramverket för min läsning, i synnerhet genom Margaret Morganroth Gullettes teorier om *decline narrative*, respektive *progress narrative*, två begrepp som jag återkommer till längre fram.

*Först sålde de pianot* markerar början på ett av Svenskfinlands mest produktiva författarskap. Merete Mazzarella har genom sitt litterära värv, arbete som professor i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, engagemang inom medicinsk humaniora, samt sin omfattande verksamhet som föreläsare och skribent i dagspress och andra medier, etablerat sig som en välkänd profil i Finland och övriga Norden.

Skribenten skriver en doktorsavhandling i Litteraturvetenskap vid Åbo Akademi om synen på åldrande i Merete Mazzarellas verk.

1. Merete Mazzarella, *Först sålde de pianot; Att spela sitt liv*, Helsingfors: Söderströms förlag 2001 [1979/1981]. I denna artikel används nyutgåvan från 2001, en dubbelvolym där också uppföljaren *Att spela sitt liv* ingår, med ett nyskrivet förord som ger viktiga insikter om författarens senare tankar om debutverket; Merete Mazzarella, *Den försiktiga resenären*, Helsingfors: Schildts & Söderströms förlag 2019.
2. Merete Mazzarella, *Hem från festen*, Helsingfors: Söderströms förlag 2003 [1992].

Sedan sin debut har Mazzarella publicerat över trettio böcker på drygt fyrtio år, med ett genomsnitt på ett verk per år under de senaste åren.

Merete Mazzarella skriver påfallande ofta mellan genrer, det vill säga verk utan entydig genretillhörighet. I förordet till en nytgåva från 2001 av debutverket skildrar Mazzarella till exempel hur hon vid tidpunkten för debuten förundrade sig över att *Först sålde de pianot* betraktades som en "överklassflickas memoarer", medan hon själv såg verket som noveller.<sup>3</sup> Ett annat exempel på genreglidningar är *Alma*, en levnadsskildring över Alma Söderhjelm genom Almas tillbakablickar.<sup>4</sup> Den på Alma Söderhjelmns memoarer och dagböcker baserade boken bär, trots den dokumentära utgångspunkten, undertiteln *En roman*. Detta kan ses som ett exempel som förtydligar hur denna artikel behandlar frågor om genre, i och med att jag i artikeln gör nedslag i Mazzarellas omfattande produktion utan att göra några strikta genredistinktioner. Det här motiverar jag delvis med iterationen mellan verken, det vill säga ett genomgående berättargrepp hos Mazzarella, som innebär att centrala scener, händelser eller uttryck återkommer i olika sammanhang. Denna genreöverskridande läsning motiveras också av Mazzarellas egna ord. I *Att skriva sin värld. Den finlandssvenska memoartraditionen* (1993) förklarar hon att hon i romanen *Påsk* (1983)<sup>5</sup> kunde skriva självbiografiskt i en annan utsträckning än i de verk som var uttalat självbiografiska: "så länge jag skrev om mig själv under eget namn var jag bunden av min sociala persona, av min roll; när jag hade skapat ett fiktivt alter ego, läraren Birgitta, kände jag mig plötsligt fri."<sup>6</sup> Med anledning av detta menar jag att avsnitt om åldrande och ålderdom i Mazzarellas verk kan studeras sida vid sida, även om de ingår i verk som tillhör olika litterära genrer.

3. Mazzarella, *Först sålde de pianot; Att spela sitt liv*, s. 6.

4. Merete Mazzarella, *Alma. En roman*, Helsingfors: Schildts & Söderströms förlag 2019.

5. Merete Mazzarella, *Påsk*, Helsingfors: Söderströms förlag 1983.

6. Merete Mazzarella, *Att skriva sin värld. Den finlandssvenska memoartraditionen*, Helsingfors: Söderströms förlag 1993, s. 292.

## ÅLD RANDETS TEMATIK I FÖRFATTARSKAPET: EN UTGÅNGSPUNKT

En diskussion om hur begreppen ålder, åldrande och ålderdom kan definieras och förstås skulle i sig kunna utgöra grunden för en hel artikel. Sociologen Anita Wejbrandt menar till exempel att samhällsutvecklingen och den teknologiska utvecklingen ger orsak att ifrågasätta rådande definitioner av åldrandet och i stället skapa nya, mångdisciplinära definitioner.<sup>7</sup> I denna artikel gör jag inga försök att fastslå när ålderdomen börjar, eller att definiera specifika ålderskategorier. Det jag i stället vill lyfta fram är att ålder, åldrande och ålderdom är existentiella och sociala erfarenheter som de flesta människor förhåller sig till på något sätt genom livet. Detta visar sig exempelvis genom att man granskar sin kropp efter tecken på åldrande eller jämför sin egen åldersutveckling med jämnårigas. Jag menar alltså att sättet vi relaterar till åldrande – både vårt eget och andras – speglar de kulturella och sociala föreställningar som formar vår förståelse av olika åldrar och åldrandets processer.

I ett scensamtal arrangerat av Svenska kyrkan 2018 konstaterade Merete Mazzarella, att hon började skriva om ålderdomen redan innan hon fyllt femtio, och behandlade åldrande i arbetet med *Då svänger sig sommaren kring sin axel* (2000).<sup>8</sup> Samtalet på scenen kretsade kring Mazzarellas då aktuella roman *Alma* (2018) och eftersom romanen skildrar Alma Söderhjells liv, inklusive hennes sista tid, lyftes hög ålder fram som ett centralt motiv. ”Hur i allsin dar kunde jag tro att jag visste något om ålderdomen då?”, frågar Mazzarella retoriskt i samtalet och syftar på *Då svänger sig sommaren kring sin axel* och att hon vid tidpunkten för denna boks tillkomst var så mycket yngre.

7. Anita Wejbrandt, ”Att definiera åldrande i den hybrida människans spår”, *Socialmedicinsk Tidskrift* 91 2014:4, s. 373–383.

8. Samtalet mellan Merete Mazzarella och Gunilla Molloy arrangerades av Svenska kyrkan och Schildts & Söderströms på Göteborgs bokmässa 27/9 2018. Samtalet finns att tillgå på Svenska kyrkans youtubekanal: Merete Mazzarella – Alma Söderhjelm, en kvinnlig pionjär, citatet kommer vid cirka fyra minuter in i klippet, <https://www.youtube.com/watch?v=hjcEQ7y5oKM> (hämtad 12/8 2024); Merete Mazzarella, *Då svänger sig sommaren kring sin axel. Om konsten att bli gammal*, Helsingfors: Söderströms förlag 2000.

Intressant nog föregriper Mazzarella sin egen fråga i *Då svänger sig sommaren kring sin axel*:

I själva verket tror jag att femtioårsåldern är en utmärkt ålder att börja tala om åldrande. Barn och unga tror att gamla människor är av en annan sort: de gamla människor de känner har de aldrig sett annat än som gamla. Men när man är femtio är det redan annorlunda: då har man hunnit se föräldragenerationen genomgå utvecklingen från medelålder till ålderdom.<sup>9</sup>

En genomläsning av Mazzarellas produktion visar likväl att Merete Mazzarella har behandlat frågor om åldrande och ålderdom genom hela sitt författarskap. I *Först sålde de pianot* är det den 34-åriga debutanten Merete Mazzarella som ser tillbaka på sin barndom som diplomatbarn. I boken beskriver Mazzarella människor och miljöer som hon mötte och upplevde när hon växte upp i olika länder. Verket fungerar också som ett slags släktkrönika, en introduktion till Mazzarellas bakgrund, där olika personer ur båda släktlinjerna tillsammans bildar ett brokigt persongalleri. Tonen är varm och humoristisk, och författaren är generös med anekdoter – ett stilgrepp som blir ett av Mazzarellas kännetecken också i senare verk. Berättelsen om vad det innebär att vara gammal tar sin början i debutverket, där Mazzarella redan på de första sidorna avbildar gamla människor. Hon beskriver sin lärarinna fröken Gustafsson som ”gammal och sträng och mörklädd”.<sup>10</sup> Den danska morfadern framstår som familjens självklara överhuvud, som tar tupplurar på vardagsrumssoffan och anlitar något barnbarn för hedersuppdraget ”att stå bredvid honom beväpnad med en flugsmälla och hålla flugorna på behörigt avstånd från hans skalliga hjässa”.<sup>11</sup> Liksom de danska morföräldrarnas hem, utgör barndomshemmet på Villagatan i Helsingfors en fast punkt för diplomatbarnet Mazzarella: ”Villagatans trappa hade en säregen lukt av gamla damer som inte gärna vädrade och som glömde sina kastruller på spisen så att de brände vid.”<sup>12</sup>

9. Mazzarella *Då svänger sig sommaren kring sin axel*, s. 8–9.

10. Mazzarella, *Först sålde de pianot; Att spela sitt liv*, s. 22.

11. Ibid., s. 34.

12. Ibid., s. 31.

Beskrivningar av gamla människor innebär ändå inte samma sak som att reflektera över åldrandet. Men redan i *Först sålde de pianot* finns en av de mest distinkta skildringarna av åldrandet och åldrande människor i Mazzarellas författarskap, när hon berättar om sin mors faster Hanne:

Faster Hanne fanns där nästans djupt nere i mina danska barn-domssomrar som en av de gamla vilka man överhuvudtaget inte kunde föreställa sig annat än som gamla. [...] Det var som om de hade en alldeles egen lukt, en lukt av ålderdom, och deras händer var torra och sköra med bruna fläckar på – ”gravrost” viskade vi barn åt varandra och ryste så smått.<sup>13</sup>

Porträtteringarna av äldre människor och av åldrandet fortsätter i varierande utsträckning genom hela produktionen. Det sista verket som ingår i primärmaterialet för den här artikeln är *Den försiktiga resenären* från 2019.<sup>14</sup> Verket är en essä i tre delar där resor, men också livet generellt, avhandlas. I boken ingår en scen där Mazzarella, uppskattningsvis i sjuttioårsåldern, betraktar sina medpassagerare och diskuterar dem tillsammans med sin make ”L”:

”Många av de här har varit Beatlesfans.”

”Kanske också Elvisfans”, säger jag.

När man ser dem idag är det svårt att förstå. Sen börjar vi diskutera i vilken ålder en människa är mest sig själv, mest den hon är ämnad att vara, och konstaterar att det varierar. Vi frågar varandra i vilken ålder vi har varit mest oss själva och enas om att det är nu. Men det är osäkert om våra medpassagerare skulle tro det. Eller: Kanske är det snarare långt yngre människor som inte skulle tro det?<sup>15</sup>

Denna artikel utforskar vägen mellan dessa två citat, från åldrandet som befläckt av gravrost i debuten från 1979 fram till åldrandet som höjdpunkt för jaget i verket från 2019, från en utomstående

---

13. Ibid., s. 68.

14. Mazzarella, *Den försiktiga resenären*.

15. Ibid., s. 58.

definierande blick till ett inre perspektiv på jaget. Därmed inte sagt att berättelsen om ålderdomen i debutverket är enkel eller förenklande. I verket beskrivs gamla människor som än levnadsglada och skojfriska, än stränga och skrämmande. Likväl analyserar jag en berättelse om åldrandet som ter sig särskilt tydlig och intressant: den som går från förfallet, via livsberättelsen, för att till slut bli en berättelse om att vara lik sig själv och att utvecklas. Denna förändring av ålderdomens berättelse blir tydlig när utdrag ur Mazzarellas tidigare verk läggs jämsides med avsnitt ur senare verk och granskas med hjälp av ett ålderskritiskt teoretiskt ramverk.

#### KRITISK ÅLDERSFORSKNING: EN TEORETISK UTBLICK

Inom kritiska åldersstudier har forskaren Margaret Morganroth Gullettes idéer blivit inflytelserika och de spelar även en central roll i min läsning av Mazzarellas verk. Gulette bidrar med två för läsningen betydelsefulla begrepp: *decline narrative* och *progress narrative*, vilka på svenska kan översättas med en berättelse om förfall respektive en berättelse om utveckling.<sup>16</sup> Med förfallets berättelse syftar Gulette på det rådande narrativ som omger åldrandet. I det här narrativet betraktas ungdomen generellt som en höjdpunkt på livskurvan, medan ålderdomen och åldrandet framställs som en kontinuerlig och ofrånkomlig nedgång. Som motpol till berättelsen om förfallet finns, menar Gulette, en möjlighet att skildra åldrandet som en process av utveckling. I ett sådant narrativ framställs åldrandet inte enbart som utveckling *trots* den dominerande berättelsen om förfall, utan också som ett aktivt motstånd mot berättelsen om åldrandet som synonymt med förfall.

Innan jag påbörjar försöket att ringa in åldrandeberättelsen hos Mazzarella finns det skäl att kort nämna det teoretiska ramverk som Gullettes forskning bedrivs inom och som denna studie bygger på, nämligen *age studies*, eller på svenska kritiska åldersstudier. Stephen Katz har formulerat ett slags manifest för kritiska åldersstudier, ett fält som han menar behöver erövra plats inom den akademiska forskningen

---

16. Margaret Morganroth Gulette, *Declining to Decline, Cultural Combat and the Politics of the Midlife*, University of Virginia Press: Charlottesville 1997.

på samma sätt som till exempel genusvetenskapen har gjort.<sup>17</sup> Katz artikel publicerades 2014, och i efterhand kan konstateras att kritiska åldersstudier sedan dess har gjort en försiktig entré inom de humanistiska vetenskaperna också i Finland, även om forskning om ålderdomen som tema fortfarande är sällsynt inom finländsk litteraturvetenskap.

Flera forskare har visat hur normerande livslopp lägger åldersbaserade förväntningar på individen och på hur kulturellt kontextbundna uppfattningar om ålder genom ett medelklass- och heteronormativt ideal, ofta med reproduktion som mål, påverkar den enskilda individens upplevelse av att åldras.<sup>18</sup> I det här sammanhanget kan till exempel Jack Halberstams begrepp *life schedule*<sup>19</sup> nämnas, liksom Elizabeth Freemans *chrononormativity* och Fanny Ambjörnssons och Maria Jönssons begrepp livslinje.<sup>20</sup> När Merete Mazzarella i debutromanen skildrar vardagsrummets vägg i sina morföräldrars hem, speglar hon också denna förväntade livslinje:

Allt som allt hade mina morföräldrar sexton barnbarn och deras fotografier fyllde en hel vägg i vardagsrummet och förnyades regelbundet efterhand som barnbarnen växte upp så att skolfoton, konfirmationsfoton, studentfoton och bröllofsfoton följde på varandra.<sup>21</sup>

Socialpsykologen Clary Krekula menar i linje med detta att ålder bildar rättesnöre i våra liv, till exempel kommer ett performativt görande av ålder till uttryck i hur vi förhåller oss till och försöker anpassa oss till "åldersnormer och åldersförväntningar" eller i hur vi begränsar oss

17. Stephen Katz, "What is age studies?", *Age, Culture, Humanities* 2014:1, <https://doi.org/10.7146/ageculturehumanities.v1i1.129947>.

18. Fanny Ambjörnsson & Maria Jönsson, "Inledning", Fanny Ambjörnsson & Maria Jönsson (red.), *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*, Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2010, s. 8–11.

19. Jack Halberstam, *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*, New York: New York University Press 2005, <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814790892.001.0001>.

20. Elizabeth Freeman, *Time Binds. Queer Temporalities, Queer Histories*, Durham: Duke University Press 2010, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1198v7z>; Ambjörnsson & Jönsson, "Inledning", s. 11.

21. Mazzarella, *Först sålde de pianot; Att spela sitt liv*, s. 36.

själva eller bedömer andras agerande ”utifrån föreställningar om vad som antas vara passande för olika åldersgrupper.”<sup>22</sup>

Kritisk åldersforskning framhåller också att ålder är kontextbunden och en social konstruktion, trots att ålder på många plan i samhället framställs som något naturligt, som något ahistoriskt som är oberoende av kulturell kontext. En person kan till exempel både uppfattas och uppleva sig själv som gammal och ung under samma dag, beroende på omgivningen. Ålder ses också som något som görs och är en del av komplexa maktstrukturer.<sup>23</sup>

Åldrandet pågår alltså inom en mångfald av kontexter, men ålder är också en central intersektionell kategori. Att åldras som intellektuell, heterosexuell, vit kvinna ur övre medelklassen innebär en annan erfarenhetsgrund jämfört med den åldrande som har en utsatt socioekonomisk bakgrund. Jag betonar att det i första hand är kvinnors åldrande som studeras, såväl i denna artikel som i Mazzarellas författarskap. Därmed inte sagt att vissa förhållningssätt till åldrandeprocessen inte skulle vara möjliga att generalisera till att omfatta också andra.

När ålder används som ett kritiskt perspektiv för en läsning av Mazzarellas verk tydliggörs med andra ord många potentiella infallsvinklar. Det är också möjligt att läsa Mazzarellas verk ur en litteratursociologisk vinkel. Utöver författare är Merete Mazzarella också akademiker och flitig skribent i media; genom sitt författarskap och sina inlägg i samhällsdebatten bidrar hon till att forma den samtida diskurs där hennes verk uppstår, ingår och verkar. Berättelsen om åldrandet och ålderdomen sker i växelverkan med den historiska kontext där texten tillkommit. I Mazzarellas fall bildar den avslutande novellen i *November* (2004) ett särskilt tydligt exempel på detta.<sup>24</sup> Boken skildrar en dag i november åtta år in i framtiden, det vill säga 2012. Vi möter läraren Frans, som vandrar genom Helsingfors för att besöka en mottagning där han med hjälp av en thanatolog ska slå fast arrangemangen för sin dödsdag. I den satiriska och dystopiska framtidsnovellen uppmuntras invånarna i tv-reklamer och på kända affischer att dö friska, innan de

22. Cary Krekula, ”Ålder och ålderism. Om görandet av privilegierelationer baserade på ålder”, Håkan Jönson (red.), *Perspektiv på ålderism*, Lund: Social Work Press 2021, s. 61, <https://doi.org/10.37852/oblu.117>.

23. Ambjörnsson & Jönsson, ”Inledning”, s. 7–25.

24. Merete Mazzarella, *November*, Helsingfors: Söderströms förlag 2004.



blir gamla och sjuka, och Frans erbjuder olika tillvalstjänster att lägga till i sitt dödspaket – givetvis mot extra betalning.

En relevant kontext för novellen är Finland och Norden i början av millennieskiftet. I början av 2000-talet gjorde de stora, multinationella vårdbolagen entré på äldreomsorgsmarknaden i Finland, något senare än i övriga Norden.<sup>25</sup> Privatiseringen av äldreomsorgen var redan då en omdiskuterad fråga, och när den här artikeln skrivs diskuteras återigen vanvård på äldreboenden i media. Även denna gång handlar diskussionen om multinationella bolag.<sup>26</sup> Frågan om äldreomsorgens privatisering och de avigsidor den för med sig var heller inget nytt när *November* utkom: de stora vårdbolagens vanvård av äldre påtalades i Sverige redan på 1990-talet.<sup>27</sup> I Mazzarellas novell är kritiken svidande mot ett inhumant framtidssamhälle där gamla och sjuka betraktas uteslutande som kostnader eller kunder. Mazzarellas val att förlägga handlingen en bit in i framtiden läser jag som en varning: så här går det om vi blint sväljer argument som framställer den åldrande befolkningen som ett hot mot välfärdssamhället, så går det om vi väljer ekonomisk vinning framom en human, medkännande och etisk vård.

## DET FRUKTADE FÖRFALLET

I den inledande novellen i novellsamlingen *Den okända sällskapsresenären* (1987) möter vi väninneparet Nina och Peggy, som befinner sig på sällskapsresa i Rom.<sup>28</sup> Peggy är uppsluppen och på strålande humör, eftersom hon äntligen har fått en paus från tillvaron som tonårsförälder och hustru. Berättelsens huvudperson Nina är desto mera inåtvänd. Förhållandet med den på annat håll gifte Peter har gått i stöpet, och i novellen om Nina är det just Peter som utgör den okända sällskapsresenären. Han finns ständigt med i hennes tankar, också när hon står framför badrumsspegeln och granskar sin kropp:

25. Ylva Gustafsson, "Om äldreomsorg, om rädsla och om att bryta ned vårdens mening", *Ikaros* 2019:2, s. 42–46.

26. Se till exempel Moa Mattfolk, "Fallet Esperio Edit upprör experter – ser problem i hela landet: 'Borde göras fler oanmälda granskningar'", Svenska Yle 21/9 2024, <https://yle.fi/a/7-10063975> (hämtad 2/6 2025).

27. Gustafsson, "Om äldreomsorg, om rädsla", s. 45.

28. Merete Mazzarella, *Den okända sällskapsresenären*, Helsingfors: Söderströms förlag 1987.

Hon vägde tio kilo mindre nu än för tjugo år sen när hon blev student. Peter hade brukat se på henne med sin konnässörblick och säga: "Kvinnan är som vackrast vid några och tretti" och numera undrade hon hur långt över tretti han menade.<sup>29</sup>

Novellen om Nina speglar tydligt hur åldrandet som process kopplas till det förfall som Margaret Morganroth Gullette beskriver genom begreppet *decline narrative*. I sitt verk *Agewise* (2011) visar Gullette hur den dominerande berättelsen om åldrandet som förfall presenteras som det givna sättet att förstå människans livsbana redan i barndomen, för att förstärkas och internaliseras under livets gång.<sup>30</sup> I Ninas fall är det Peter, objektet för hennes längtan, som definierar henne och för vars blick åldrandets förfall i första hand behöver döljas. På så sätt introduceras känslan av avveckling för Nina redan innan de första fysiska tecknen visar sig. För den heterosexuella kvinnan är också hennes höjdpunkt som sexuellt objekt skuggad av oron för när det oundvikliga förfallet ska ta vid.

I en novell om ett annat väninnepar, Candida och Betsy i *November*, har förfallet redan inletts.<sup>31</sup> Candida är en tidigare framstående kolumnist som plötsligt, från att ha figurerat i damtidningarnas huvudartiklar, får se sig nedgraderad till en som uttalar sig i sidospalten. I novellens början, när hon ännu tror sig vara föremål för ett större reportage i en damtidning, väntar hon på att en fotograf ska besöka henne och ta hennes porträtt. Under novellens gång får läsaren veta att fotografen aldrig kommer att komma, att just Candidas porträtt inte behövs för artikeln de skriver. Men medan hon ännu väntar reflekterar hon över sitt liv, över den osynlighet hon plötsligt blir varse enbart på grund av sin ålder. Candida har till och med förvandlats till en blick som betraktar blicken:

Faktum var att hon själv hade börjat titta på män på ett nytt vis. Hon hade börjat titta på hur de tittade på unga kvinnor, hon hade börjat följa

29. Ibid., s. 10.

30. Margaret Morganroth Gullette, *Agewise. Fighting the New Ageism in America*, Chicago: University of Chicago Press 2011, s. 13, <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226310756.001.0001>.

31. Mazzarella, *November*, s. 5–59.

deras blickar mot putande bröst och stjärtar. Jovisst, själv vägde hon mindre nu än vid tjugoett men det var då inte längre något som putade.<sup>32</sup>

De två citaten ovan, och upprepningen av kroppsjämförelser mellan nu och då, gör att berättelserna kan läsas parallellt. Den ena har en kvinna runt fyrtio som huvudperson, medan den andra handlar om en kvinna i sextioårsåldern. För Nina, i novellen från 1987, framstår inträdet i osynligheten genom åldersförfallet som oundvikligt. I en scen står hon framför ett skyltfönster och betraktar en yngre kvinna, som provar hattar inne i affären. Den unga kvinnan beskrivs som "säkert inte mer än tjugofem, och smal som en liljestjälk, med mattblek hy, blankt, kastanjebrunt, utslaget hår som nådde henne nästan till midjan, skyhöga stilettklackar och långa mattrosa naglar". Också här dominerar den manliga blicken, för utprovningen av hattar sker medan en gråhårig herre "med örnprefil [...] dirigerade hela föreställningen med självklar auktoritet".<sup>33</sup> Kvinnligheten och ungdomen verkar tarva sina attribut, och genom dem framstår också den unga kvinnan i blickfånget som utbytbar, medan mannens åldrande inte är problematiskt, snarare tillför det pondus och auktoritet.

Konsthistorikern Anna-Maria Hällgren konstaterar, i linje med flera andra forskare att seendets praktik har en historisk koppling; att "vem som kan se vad, när och hur" är beroende av både kultur och materialitet.<sup>34</sup> I novellerna om Nina och Candida är det den manliga blicken, *the male gaze*, som har kraft att definiera deras existens. Begreppet härstammar från filmteoretikern Laura Mulveys essä från 1975.<sup>35</sup> Idén om den manliga blicken beskriver hur kvinnor i film förpassas till att vara passiva objekt för åskådarnas blickar, för karaktärernas blickar och för blickarna från dem som hanterar kameran.<sup>36</sup> Den manliga blicken aktualiserar i sin tur frågor om hur

32. Ibid., s. 16.

33. Mazzarella, *Den okända sällskapsresenären*, s. 27.

34. Anna-Maria Hällgren, "Visualitet. Seendet som historiskt specifik praktik", Anna-Maria Hällgren & Anna Näslund (red.), *Visuella kulturstudier. Teoretiska tillämpningar i konvetenskap* 5, Stockholm: Stockholm University Press 2024, s. 21, <https://doi.org/10.16993/bck>.

35. Laura Mulvey, "Visual pleasure and narrative cinema", *Screen* 16, 1975:3, Autumn, s. 6–18, <https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>.

36. Ibid.

intersektionella faktorer spelar in i upplevelsen av att åldras. Det är sannolikt att den manliga blicken skulle vila annorlunda på Candida och/eller Nina om de två kvinnorna inte vore heterosexuella och tillhörde medelklassen, och att de skulle reagera annorlunda på den manliga blickens till synes oifrågasatta rätt att definiera deras varande. Skulle en tillvaro vara möjlig där Candida upplever osynligheten för den sexualiserande blicken som befriande? I novellerna tycks det inte vara så. Här är åldrandet i första hand en biologisk process, där ålderstecknen obönhörligt ristas in i köttet.

Förfallet beskrivs här ovan som varande av fysisk art, ett tilltagande krympande och en påminnelse om döden. Detta är enligt litteraturvetaren Elizabeth Barry en av åldrandets troper i litteraturen.<sup>37</sup> Men förfallet kan givetvis också ha andra dimensioner. I Merete Mazzarellas verk finns rädslan för det kognitiva förfallet – ofta minnessjukdom – som till exempel när Candida i novellen från 2004 skyndar sig ut för att träffa sin väninna, men innan hon går kontrollerar hon att hon:

verkligen kommit ihåg att stänga av spisen. Hon tänkte på att hon inte ville vara en gammal kvinna som glömde att stänga av spisen. I följande sekund tänkte hon på att hon inte heller gärna ville vara en gammal kvinna som oupphörligt såg efter att hon verkligen hade kommit ihåg att stänga av spisen.<sup>38</sup>

Candidas oro speglar den stagnation i utvecklingen som huvudpersonen i romanen *Påsk* (1983) filosoferar om i anslutning till åldrandet.<sup>39</sup> I romanen har Birgitta, en lärarinna och tonårsmor i medelåldern, åkt i väg till en stuga på landsbygden för att få vara i fred. När hon ligger och inväntar sömnen i sin kammare begrundar hon ålderdomen och undrar om ”inte alla våra runebergskt förtröstansfulla föreställningar om [den] som en period av mognad, visdom och insikt egentligen är fel”. Birgitta fortsätter sitt resonemang:

---

37. Elizabeth Barry, ”The ageing body”, David Hillman & Ulrika Maude (eds.), *The Cambridge Companion to the Body in Literature*, New York: Cambridge University Press 2015, s. 136, <https://doi.org/10.1017/CCO9781107256668>.

38. Mazzarella, *November*, s. 34.

39. Mazzarella, *Påsk*.

Förr eller senare tycks det tvärtom komma ett ögonblick då människor – de flesta människor – inte längre utvecklas och mognar utan snarare stelnar och förtorkar, och i den mån de överhuvudtaget förändras är det till karikatyrer av vad de tidigare har varit, så att den som alltid har varit sparsam blir snål, den som alltid har varit lite räddhågad av sig börjar titta under sängen alla kvällar före läggdags, och den spirituella historieberättaren upphör att vänta på apropåer och upprepar och upprepar sin inövade repertoar tills han bara är en tröttsam pratmakare som alla skyr.<sup>40</sup>

Birgittas tankar klingar fortfarande i bakgrunden till det resonemang som Mazzarella för i *Då svänger sig sommaren kring sin axel* drygt tjugo år senare. I verket diskuterar hon i vilken utsträckning man kan påverka hur man blir som gammal. Går det att förbereda sig? ”Ska vi inte tro att det åtminstone kan gälla att medan tid är ta itu med våra svagheter så att vi inte utvecklas till karikatyrer?”<sup>41</sup>

Gerontologen Robert N. Butler har myntat uttrycket ålderism som han definierar som en process av systematisk stereotypisering och diskriminering av människor på grund av deras ålder.<sup>42</sup> Liksom hårfärgningsmedel och ansiktskrämer är symptom på att vi lever i ett ålderistiskt samhälle, kan också Birgittas reflexioner om utvecklingen till karikatyrer tolkas som ett symptom på det. Samtidigt är de ålderistiska processerna naturligtvis mer komplexa än att människor reduceras till sin hårfärg eller sina karaktärsdrag. Margaret Morganroth Gullette hänvisar i *Agewise* till Becca Levys forskning om hur negativa föreställningar om gamla tidigt gör entré i barnets liv, för att förstärkas under livsloppet och ta sig uttryck i ett förakt för den egna, åldrade kroppen.<sup>43</sup> Detta, menar Gullette, är något som alla utsätts för genom den förhärskande berättelsen om åldrandet som förfall.

Ett ålderistiskt förtryck av äldre människor resulterar också i att

40. Ibid, 34–35.

41. Mazzarella, *Då svänger sig sommaren kring sin axel*, s. 11.

42. Robert N. Butler, ”Age-Is-ism. Another form of bigotry”, *Gerontologist* 9, 1969:4 part 1, s. 243–246, [https://doi.org/10.1093/geront/9.4.Part\\_1.243](https://doi.org/10.1093/geront/9.4.Part_1.243).

43. Gullette, *Agewise*, s. 13; Becca Levy, ”Stereotype embodiment. A psychosocial approach to aging”, *Current Directions in Psychological Science* 18, 2009:6, s. 332–336, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x>.

människor under sina livslopp internaliserar de fördomar som riktas mot gamla. Hur denna internalisering tar sig uttryck ser vi till exempel i Mazzarellas *Alma*.

Alma, det vill säga Alma Söderhjelmns romanjag, är trött. Ännu i bokens inledning rör hon sig i sitt rum på Saltsjöbadens badhotell, ett rum där hon bor med sina vänners ekonomiska hjälp. Här får hon besök av bekanta och blir omhändertagen av sjuksköterskor och de "småsysstrar," som står lägre i vårdarnas hierarki.<sup>44</sup> Ju längre berättelsen framskrider, desto tröttare blir Alma. I romanens början orkar hon fortfarande betrakta sin omgivning med kritisk blick:

I matsalen hör jag numera hemma vid de gamlas bord och där finns det människor av två slag: de som klagar och de som ber om ursäkt för att de finns till. Jag tycker lika illa om bådadera. Det susar ur hörapparater, det skramlar av käppar och kryckor som faller i golvet. Och inte vet man vem som är dement eller döv och vem som går att samtala med. Nu har jag förövrigt varit här så länge att många av dem som inte var dementa eller döva när jag kom har hunnit bli det.<sup>45</sup>

Almas reflektion kan ses som ett symptom på det som Gullette kallar *decline narrative*, alltså den dominerande berättelsen om åldrandet som förfall. Narrativet blir här både orsak och medel för att ta avstånd också från det egna åldrandet.

Eftersom jag här har visat hur åldrandet i Mazzarellas verk har skildrats som ett tilltagande förfall, som ofta avslöjats genom medvetenheten om den andras blick, finner jag det lämpligt att avrunda avsnittet med några rader ur *När vi spelade Afrikas stjärna* (2008). I citatet tycks en sammansmältning av blickar ske då Mazzarella skildrar hur barnbarnet Jacob brukar betrakta en ring på hennes högra hand. Plötsligt verkar hon se sina egna händer genom barnbarnets ögon:

När han tittar på den blir jag varse ådrorna på mina handryggar, hur höga de blivit. Kanske Jacob en dag kommer att minnas och säga: "Min farmor hade en vacker ring med en lila sten i."

Kanske han också kommer att säga något om mina åldrade händer.

44. Mazzarella, *Alma*, s. 6.

45. Ibid., s. 10.

Fast åtminstone än så länge har jag inga mörka fläckar i huden. Det hade min mormor och när mina kusiner och jag frågade henne vad de var svarade hon lugnt: "Det är gravrost, kära barn."<sup>46</sup>

Den lilla skiftningen i slutet är värd att notera. I det inledande citatet ur *Först sålde de pianot* om faster Hanne är det barnen som fascinerat betraktar gravrosten och ryser. I citatet ur *När vi spelade Afrikas stjärna* drygt trettio år senare minns Mazzarella sin mormors lugna konstaterande om gravrosten, den gamla människans accepterande av den förestående döden. Insikten om livets förgänglighet, men också de förhoppningar som vilar i en tanke om livets cirkularitet är något jag läser som en vändpunkt i Mazzarellas författarskap och som särskilt tydligt framkommer i *Hem från festen* (1992).

#### DEN UNIKA LIVSBERÄTTELSEN

*Hem från festens* tema sammanfaller med Mazzarellas konstaterande ovan om medelåldern och de insikter om åldrandet som väcks när man ser sina föräldrar bli gamla. Mazzarella har också själv omnämnt verket som sin viktigaste bok.<sup>47</sup> Verket baserar sig på de dagboksanteckningar som Mazzarella förde under den tid då hennes mor insjuknade i gallblåsecancer och dog vid 71 års ålder. Boken skildrar modern Annamarie Schreck som en varm och orädd person. Den visar också hur hon får möjlighet att förbereda sig inför döden med hjälp av ett starkt kontaktnät både inom och utanför den närmaste familjekretsen. Hon dör en vacker sommardag på sitt sommarställe Kiri, omgiven av sina närmaste. Boken återger hur Annamarie Schreck och hennes närmaste kämpar för att skapa logik och mening i den kaotiska och chockartade upplevelsen av svår sjukdom och död. Mamman konstaterar till exempel själv:

Vet du, när jag ligger här och funderar på mitt liv så inser jag att jag nog är den eviga gymnasisten och flickscouten. Jag inser också att

46. Merete Mazzarella, *När vi spelade Afrikas stjärna. En bok om barnbarn*, Helsingfors: Schildts & Söderströms förlag 2008, s. 202.

47. Se till exempel Merete Mazzarella, "Generande att visa uppskattning – eller?", *Upsala Nya Tidning* 20/2 2021.

mitt liv har blivit som en cirkel – det började på landet i Danmark och nu tar det slut på landet här i Finland. Det känns bra, det känns – ja, fullständigt.<sup>48</sup>

Barnens omsorg om mamman skildras på ett verkligt handgripligt plan, allt från hur de lär sig de rätta greppen för att lättare hjälpa henne ner i badet och administrera smärtlindrande behandling, till att ta kontakt med familjens läkarbekanta för att få den hjälp och de råd som sjukvårdssystemet inte kan eller vill erbjuda. Det oaktat tycks en del av den viktiga vården ske genom diskussionerna och samtalen med henne. Dottern Merete Mazzarella ställer ofta frågor till sin mor och uppmuntrar henne att berätta om sitt liv. Annamarie Schrecks danska systrar Inger och Grethe besöker också sommarstället och är närvarande under hennes sista dagar:

Hela förmiddagen ligger hon ute. Idag dricker hon igen, ja, hon till och med äter litet – glass och gröt. Inger och Grethe sitter bredvid henne, ser till att hon inte får solen rätt i ansiktet. Inger håller henne i hand och berättar för henne hur söt hon var som liten och hur stolta storasystrarna var när de fick ha henne med sig nere i byn. ”Du var ju den enda av oss som hade självlockigt hår-.”<sup>49</sup>

Den feministiska filosofen Adriana Cavarero konstaterar i *Relating Narratives. Storytelling and Selfhood* hur livsberättelsen och det relationella i berättandet utgör grundstommen för *vem* en människa är.<sup>50</sup> Cavarero betonar det unika och individuella hos människan; skillnaden mellan att berätta *vad* man är och att berätta *vem* man är, vilket alltid sker i samverkan med andra unika individer. Identitet är inte något statiskt, utan något som skapas i växelverkan med andra personer, hävdar hon. Delar av den egna livsberättelsen är ofta höljda i dunkel för subjektet självt, inte minst eftersom hen inte kan minnas vissa delar av sitt liv, till exempel den tidiga barndomen. Cavarero menar vidare att en människa upplever sitt liv, eller sin livsberättelse,

48. Mazzarella, *Hem från festen*, s. 110–111.

49. Ibid., s. 119.

50. Adriana Cavarero, *Relating Narratives. Storytelling and Selfhood*, New York: Routledge 2000, s. 11–13, <https://doi.org/10.4324/9781315824574>.



som ofullständig eftersom det egna minnet inte täcker in alla delar, och att det därför väcks en längtan efter att få höra sin livsberättelse återberättad. På så vis kan alltså individens *vem* bara återberättas av en annan person enligt Cavarero.<sup>51</sup> När systrarna, Merete Mazzarellas, visar Inger och Grethe, berättar om Annamaries tidiga barndom är det detta som sker. I återberättandet av hennes liv och de tidigaste delarna av det, kompletteras den berättelse som utgör människan Annamarie Schrecks livsberättelse och svaret på frågan *vem*.

Modern är bara 71 när hon dör, med andra ord relativt ung. Ändå menar jag att de insikter som Mazzarella skriver fram är av avgörande betydelse för att vidga blicken och nyansera bilden också av gamla människor. Verket lägger också grunden till Mazzarellas engagemang inom medicinsk humaniora, som i sin tur är oomtvistligt sammanbundet med ålderdomstematiken. I Mazzarellas essäbok *Den goda beröringen* (2005), som kan läsas som ett motmanifest till *November* och utkom ett år efter novellsamlingen, formulerar hon stora frågor som rör vården och livet.<sup>52</sup> Här skriver hon: "Berättelser handlar generellt om att upprätta mönster och sammanhang, för mönster och sammanhang ger mening. För den som är sjuk är det särskilt viktigt att försöka skapa mening."<sup>53</sup> Mazzarella fortsätter med att återge hur modern beskrev sitt liv som en cirkel, vilket jag citerat här ovan. Det är med andra ord en insikt om livsberättelsens meningsskapande betydelse som växer fram och befästs, liksom i förlängningen förståelsen för den empatiska medmänniskans och lyssnarens betydelse.

I Mazzarellas tappning är livsberättelsen relationell, men rollerna är annorlunda än hos Cavarero i det att livsberättelsen inte nödvändigtvis behöver återberättas. Med undantag för Inger och Grethe, tycks den andras roll snarare handla om att ställa frågor, att lyssna och att i någon mån bekräfta det som delgivits en. Det är i den påtagliga kontrasten mot sjukvårdssystemet som det blir tydligt hur viktigt det är att bli sedd som en människa och unik individ. Detta sker ofta genom livsberättelsen: ett genomgående tema i *Hem från festen* är vårdapparatusens begränsningar, att den insjuknade människan ses

51. Ibid.

52. Merete Mazzarella, *Den goda beröringen. Om kropp, hälsa, vård och litteratur*, Helsingfors: Söderströms förlag 2005.

53. Ibid., s. 95.

som ett personnummer snarare än som en person. Den kärleksfulla vård som de anhöriga i *Hem från festen* ger den insjuknade blir en skarp kontrast mot ett byråkratiskt och invecklat sjukvårdssystem.

Verket kan läsas som en berättelse om hur förståelsen för den människa modern är fördjupas samt om betydelsen av att skapa utrymme för mellanmänniska möten och livsberättelser innan det är för sent. I min tolkning handlar boken också om en fördjupad insikt om det egna ursprunget och den egna platsen i ett större sammanhang. Det är också genom denna insikt som modern blir starkt närvarande också efter sin död, när Mazzarella och modern bildar ett släktled, en oavbruten kedja: "Plötsligt är jag medveten om att mina rörelser liknar mors – att jag rör i en gryta eller håller i ett glas som hon."<sup>54</sup> Dottern Mazzarella tycks rentav genomgå en omvandling, en pånyttfödelse som kommer av dödens och livets samspel:

Det känns som om jag stiger in i henne.

Jag väljer ut en av hennes svarta klänningar att gå på begravning i. Jag vet att hon skulle tycka om det – hon tyckte om att jag lånade hennes kläder när jag disputerade, och när jag firade min fyrtioårsdag. Den här klänningen är litet för stor. Innan jag kan stiga in i mor helt och hållet får jag nog lov att växa till mig.<sup>55</sup>

Moderns död, hävdar jag, innebär en omvälvande process för Mazzarella, en process där insikten om livsberättelsens betydelse är avgörande. Det är vid denna insikt och vid erkännandet av hur viktig en inkännande och medmännisklig vård är, som jag vill stanna för att introducera följande perspektiv på åldrandet, nämligen åldrandet som tillblivelse.

#### DET NYA JAGET

Birgitta i romanen *Påsk*, reflekterar i verket från 1983 över diskussioner hon har haft med sina elever. Hon minns hur en trettonåring en gång

54. Mazzarella, *Hem från festen*, s. 135.

55. Ibid., s. 135–136.

utropade: "Vuxna säger alltid att det viktigaste är att man är sig själv, men hur kan man veta *när* man är sig själv?"<sup>56</sup>

Att vara sig själv, eller att inte vara sig själv, är ett resonemang som återkommer också i *Alma*, där jaget och berättaren tänker tillbaka på en episod i badhotellets korridor. I episoden inser Alma att hon träffat på sonen till en före detta älskare och hon leker för en stund med tanken på att avslöja förbindelsen med fadern för honom. Hon väljer ändå att inte göra det:

[...] en utmanande replik måste man kunna bära upp precis som man bär upp en extravagant hatt. Det kunde jag förr när jag ännu var *Alma Söderhjelm*. Då hade det blivit en replik att citera, att sprida på stan. "Ja, den där Alma! Hon är sig lik" hade folk sagt. Men nu är jag inte längre mig lik, det finns inte längre något jag förmår bära upp.<sup>57</sup>

Tonåringens sökande efter sitt jag i *Påsk* och åldringen Almas förlorade jag i *Alma* påminner också om det citat som ingick i denna artikels inledning, citatet om Merete och "L" som i *Den försiktiga resenären* konstaterar att de känner sig mest som sig själva just nu. Vad handlar detta ambivalenta förhållningssätt till jaget om? Hur kan en människa uppleva att hon i varierande utsträckning är sig själv? Hur kommer Alma till den förlösning som finns i slutet av romanen, till det konstaterande som antyder att hon äntligen har funnit sitt jag:

"Jag är inte längre professor", säger jag.

Syster ser så förvånad ut att jag måste rädda henne ur osäkerheten.

"Jag menar: syster ska inte längre kalla mig för professor."

"Vad vill då pr — fröken kallas?"

"Jag vet inte."

Jag är inte längre Alma Söderhjelm. Det är en lättnad.

Vem är jag?

Är jag en individ?

Det har varit en kamp att vara en individ. Jag har alltid längtat efter ensamhet, samtidigt är ensamhet det enda jag aldrig har kunnat

56. Mazzarella, *Påsk*, s. 80.

57. Merete Mazzarella, *Alma*, s. 54.

vänja mig vid. Kanske jag inte längre behöver kämpa? Kanske det här nu är jag?<sup>58</sup>

Romanen *Alma* bygger på den biografiska Alma Söderhjelm, liv, bokens nu är de sista månaderna i Almas liv – den verkliga Alma Söderhjelm dog i mars 1949 vid 78 års ålder. Platsen är Saltsjöbadens badhotell, där syster Hedvig och de andra i bokens begynnelse vårdar henne med stort tålamod, för bokens Alma är långt ifrån timid och tillfreds med livet; verket inleds med konstaterandet att hon skulle kunna begå självmord genom att hoppa från balkongen. Fysiskt blir hon i allt sämre skick; i inledningen till romanen rör hon sig, om än mödosamt, för egen maskin, medan hon i slutet av romanen ligger för döden: ”Jag har börjat sova mycket och jag drömmer. Ibland vet jag inte om jag sover eller är vaken, mina tankar orkar jag allt mer sällan tänka till slut.”<sup>59</sup>

Genom begreppet ”narrativ identitet” erbjuder filosofen Paul Ricoeur ett sätt att förstå den utvecklingsprocess som Alma genomgår. Med begreppet lyfter Ricoeur fram möjligheten att vi som aktörer kan omforma vår uppfattning och fördjupa vår förståelse av oss själva genom att berätta och tolka våra livshistorier.<sup>60</sup> Att skapa mening är på så vis en mera aktiv handling hos Ricoeur än hos Cavarero, det är genom att vi själva berättar om våra liv som vi ger livets skeenden sammanhang och mening. I Patrick Crowleys läsning av Ricoeur är det också genom narrativ identitet som paradoxen mellan föränderlighet och kontinuitet i identiteten får sin lösning, det vill säga frågan om hur en människa ständigt är stadd i förändring – till exempel genom sitt åldrande – men likväl förblir den samma över tid.<sup>61</sup>

Mazzarellas livsfilosofi och livsberättandet som meningsskapande tycks sammantaget ligga nära Ricoeurs. Hennes bok *Att berätta sig*

---

58. Ibid., s. 227.

59. Ibid., s. 224.

60. Paul Ricoeur, ”Life in quest of narrative”, David Wood (ed.), *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation*, London & New York: Routledge 1992, s. 20–33, <https://doi.org/10.4324/9780203416815>.

61. Patrick Crowley, ”Paul Ricoeur. The concept of narrative identity, the trace of autobiography”, *Paragraph* 26, 2003:3, s. 1–12, <https://doi.org/10.3366/para.2003.26.3.1>.

*själv. Inspirationsbok för den som vill skriva om sitt liv* (2013) inleds rentav med några rader av honom:

Bakom historien, minnet och glömskan,  
Bortom minnet och glömskan, livet,  
Men att skriva livet är en annan historia,  
Omöjligt att fullborda.

Denna omöjlighet att fullborda berättelsen om livet sammanfaller i sin tur med Margaret Morganroth Gullettes teori om *progress narrative*, berättelsen om utveckling. I arbetet med att utforma en teori om hur berättelsen om medelåldern kan vara en berättelse om utveckling, inte om förfall, har Gulette hämtat inspiration från interpersonell teori och objektrelationsteori. Den gemensamma nämnaren hos dessa är att de utgår ifrån att utveckling och tillväxt är möjlig också i vuxen ålder. Gulette hänvisar till exempel till Erik Erikson, som ser på hela livscykeln som ett integrerat psykosocialt fenomen.<sup>62</sup> Det ska med andra ord inte vara enbart en möjlighet att som gammal utvecklas och att skapa nya förståelser av sig själv, utan snarare ett följdriktigt resultat av att man reflekterar över det förgångna och berättar sin livsberättelse.

I inledningen till denna artikel framkom att Mazzarellas verk ofta placerar sig mellan genrer, vilket i allra högsta grad gäller hennes verk *Alma*. En läsning av *Alma* som en livsberättelse ger orsak att diskutera textens många nivåer och vem berättarjaget egentligen är. Romanen är skriven av Merete Mazzarella men lånar flitigt ur Alma Söderhjells memoarer, brev och dagböcker.<sup>63</sup> I verket ingår också flera hänvisningar till Merete Mazzarellas tidigare böcker, vilket stärker en läsning av *Alma* som en roman i ledet av andra verk av Mazzarella, snarare än som en litterär biografi över Söderhjell. Ett tydligt exempel på hänvisningar till Mazzarellas andra verk är när Almas före detta älskare gör slut med henne:

62. Margaret Morganroth Gulette, *Safe at Last in the Middle Years. The Invention of the Midlife Progress Novel*, San Francisco: University of California Press 2016 [1988], s. xxii.

63. Merete Mazzarella, *Alma*, s. 229.

Dagen därpå fick jag en brevlapp från honom. Det stod bara att han hade kommit till att det var bäst för honom om vi inte sågs mera. Bäst för honom? tänkte jag. Brydde han sig då inte alls om vad som var bäst för mig?<sup>64</sup>

Nästan ordagrant samma ordväxling har tidigare figurerat i både *November* och *Den okända sällskapsresenären*.<sup>65</sup>

Denna artikel har visat att Mazzarella behandlat ämnet åldrande sedan debuten och att hennes sätt att skildra åldrandet har skiftat under den fyrtyio år långa författarkarriären. Då temat åldrande är så omfattande och genomgående i Mazzarellas produktion, återstår ännu mycket arbete för framtida forskare. Grundligare studier kunde förslagsvis lyfta fram hur temat åldrande i Mazzarellas verk relaterar till kärlek och sexualitet, eller till yrkesidentitet. Också queera läsningar av ålderstematiken vore fruktsamma i ett författarskap där de liv som skildras, åtminstone vid en första anblick, tycks innehålla relativt få avvikelser från normerande uppfattningar om livsloppet.

#### AVSLUTANDE REFLEKTIONER

I *Alma* begrundar Alma Söderhjelm sitt författarskap:

Numera behöver jag inte hymla om varför jag skrev, numera kan jag säga som det var: Jag skrev för att hämnas. Jag hade fått för mig

---

64. Ibid., s. 161.

65. I *November* lyder ett avsnitt: "Allt för sällan vet man om att det nu är sista gången man ligger med någon. De flesta säger till först efteråt, de sätter sig upp i sängen, de drar handen genom håret och säger: 'Vet du, jag har tänkt på att det nog blir bäst för mig om -' Då frågar man inte: 'Och vad tror du blir bäst för mig?'" (Mazzarella, *November*, s. 59). I *Den okända sällskapsresenären* ingår följande dialog:

"Jag har insett att det nog är bäst om vi slutar träffas."

Äntligen fick hon mål i mun.

'Bäst för vem?'

'Ja, för mig, naturligtvis.'

'Och vad tror du är bäst för mig?'

Han hade låtit uppriktigt häpen. 'Det måste du väl ändå bestämma själv?'

(Mazzarella, *Den okända sällskapsresenären*, s. 34).

att livet gick mig förbi, jag hade börjat känna att man antingen ska leva – eller skriva.<sup>66</sup>

Också i Mazzarellas fall är de två, skriva och leva, inflätade i varandra i ett synkront samspel. Mazzarella började till exempel skriva *Hem från festen* hösten efter det att modern dog och verket baserar sig på Mazzarellas dagboksanteckningar från sjukdomstiden och den närmaste tiden efter moderns bortgång.<sup>67</sup> *Resa med rabatt. Om konsten att vara pensionär* utkom 2010 och behandlar den identitetskris som pensioneringen kan innebära.<sup>68</sup> Mazzarella gick i pension från sin tjänst som professor vid Helsingfors universitet 2008. Boken *Från höst till höst*, en dagbok om coronapandemin, utkom hösten 2021 och skildrar det turbulenta året mellan hösten 2019 och hösten 2020 då pandemin drog över världen.<sup>69</sup> Närheten mellan liv och litteratur gränsar nästan till magiskt tänkande när hon skriver:

Nu har jag skickat tio månader av den här boken till min översättare Raija. Det har varit en egendomlig upplevelse att leva och skriva parallellt, att ibland ha hunnit så långt i skrivandet att jag otåligt fått lust att skriva om den tid som ännu inte är inne, det liv som ännu inte är levtt.<sup>70</sup>

Denna samtidighet mellan litteratur och liv som Mazzarella uttrycker i sitt litterära värv gör det möjligt att följa hur berättelsen om ålderdomen skiftar och förändras under fyra decennier. Närheten mellan liv och litteratur öppnar också upp för en läsning av verken som ett slags pågående process av livsberättande.

I den här artikeln har jag visat hur Merete Mazzarellas sätt att skildra åldrandet och hög ålder har förändrats över tid och hur livsberättelsen blir ett viktigt medel i formuleringen av en berättelse om

66. Mazzarella, *Alma*, s. 32.

67. Mazzarella, *Hem från festen*, s. 8.

68. Merete Mazzarella, *Resa med rabatt. Om konsten att vara pensionär*, Helsingfors: Schildts & Söderströms förlag 2008.

69. Merete Mazzarella, *Från höst till höst*, Helsingfors: Schildts & Söderströms förlag 2021.

70. *Ibid.*, s. 302–303.

åldrandet och ålderdomen. I förordet till nytgåvan (2001) av debuten och den efterföljande *Att spela sitt liv* beskriver Mazzarella hur hennes verk skapar sammanhang i hennes liv och i författarskapet. I samma förord lyfter hon också fram att hon alltid betraktat livsberättelser som "viktiga – livsviktiga".<sup>71</sup> Dessa tankar visar stor samstämmighet med Paul Ricoeurs teorier om narrativ identitet och dess menings- skapande praktik, liksom med det relationella i Adriana Cavareros tankar om livsberättelsens roll i identitetsskapandet. Livet blir begripligt när man berättar det för någon annan, eller när någon annan återberättar det. Genom livsberättelsens återblickande verksamhet flätar till exempel nuets Alma i romanen *Alma* ihop sina tidigare jag till ett enhetligt subjekt.

I slutet av livet väntar ändå döden. Hur vi förhåller oss till åldrandet och hur vi förhåller oss till döden har relevans inte bara på det individuella planet, utan också på en övergripande samhällsnivå. Detta utforskar Margaret Morganroth Gullette i sin senaste bok *American Eldercide* (2024), som behandlar coronapandemin och gamla människors särskilda utsatthet.<sup>72</sup> Trots att ålderdomen och döden på ett närmast självklart sätt tycks hänga ihop, då det ena oundvikligen följer på det andra, utgör relationerna mellan dem ett stort och komplext område att undersöka i framtida litteraturforskning. Detta gäller generellt, men också specifikt i Mazzarellas produktion. I två av de verk som analyseras i den här artikeln finns till exempel döden med som katalysator för livsberättelsen: i *Hem från festen* är det Mazzarellas döende mor som uppmuntras till att berätta om sitt liv, medan *Alma* skildrar Alma Söderhjelm's sista tid i livet. Det vore därför värdefullt att framöver undersöka hur döden relaterar till åldrandet och särskilt till Cavareros teorier om det berättningsbara jaget: för lika litet som en människa kan berätta om sin egen födelse kan hon berätta om sin död. Inte heller kan hon i efterhand få den återberättad för sig.

Berättelsen om ålderdomen och vägen dit är inte alltid lätt. I många av Mazzarellas verk skildras åldrandeprocessen som ett fysiskt förfall, eller som stagnation. I *Den försiktiga resenären* upplever hon och "L"

---

71. Mazzarella, *Först sålde de pianot; Att spela sitt liv*, s. 8.

72. Margaret Morganroth Gullette, *American Eldercide. How It Happened, How to Prevent It*, Chicago: University of Chicago Press 2024.



sig som pensionärer vara de personer de är ämnade att vara, trots att det för den utomstående betraktaren kan vara svårt att förstå. Detta visar, mot bakgrund av Gullettes teorier om att läsa åldrandet som en berättelse om utveckling, att åldrandet och ålderdomen kan vara ett äventyr och en upptäcktsfärd i det egna jaget. Det visar att en livslång utveckling hos människan är möjlig, och att positiva aspekter av att åldras går att finna och behöver lyftas fram.